

І.В.Клочков

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії Національного
університету харчових технологій*

ТРАГЕДІЯ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ М. ДЕ УНАМУНО

*«Сон наодинці – це ілюзія, привид; сон удвох – це вже правда,
це – реальність. Тому реальний світ не що інше, як сон,
котрий ми всі бачимо, сон, спільний для всіх разом».*

М. де Унамуно. Туман

Сучасний світ з усіма його альтернативними претензіями, вкрай песимістичними настроями, інколи невибагливими сценаріями розгортання подій, контроверз найближчого майбуття частково позбавлений туги за «золотими роками» відносного спокою розуму, лещат надмірного інструменталізму, спонукальних чинників авторитарної ідеології, ксенофобії, інформаційної навали, але не в змозі викреслити з власної орбіти феномен особистості. Найчастіше деякі автори заміщують власні амбіції контекстуальною непослідовністю, вдаючись до висвітлення часткових рис людської суб'єктивності, нехтуючи репрезентантами її соціального простору, найближчою реальністю культурного оточення.

Або, ще у гіршому значенні, прагнуть відвоювати вже знедавна втрачений матеріалістичний стимул, зважаючи на власний естетичний несмак, вдатись до повтору загальновідомих інтерпретацій, ускладнити розгляд проблеми, змінюючи одне поняття іншим і надаючи особистості вигляду спрощеної психологічної схеми. У перспективі такі зусилля даються взнаки, тавруючи людину або термінами на кшталт «індивід» або «індивідуальність», не вносячи до розгляду прагматичних, екзистенціальних стратегем і програм її самореалізації. На превеликий жаль, така спроба втрачає будь-яку смислову однорідність, набуваючи більшої методологічної

невиразності, редукує той чи інший концепт смислового поля до єдиного знаменника – культурного, виховного, політичного, що не є правомірним і одночасним вирішенням справи. Неоднозначною стає також інтерпретація питання щодо складної, подекуди полемічної ситуації часу, вкрай суперечливої стосовно раціональних вимог класики, необопільних запитів і болісних випробувань цивілізації, що відмовляється від виконання суто раціональних програм, котрі становлять загрозу існуванню цілого людства.

Як не дивно, поруч із маніфестацією популістських висловлювань, трохи «підфарбованих» теоретичних гасел, утворюються нові типи дискурсів, діалогічні моделі-екстраполяції. Вони конструктивно впливають на нове прочитання філософської спадщини, допомагають у вирішенні досліджуваної проблеми. Врешті-решт, сам пошук відповідей на значущі запити вчених різного ґатунку в межах історико-філософського простору забезпечує продовження дискусій навколо різних аспектів життєвої ситуації людини, поміркованості обраних учинків, багатовекторності діяльності, комунікації пошуком компромісів, білінгвізмом і власне метафізикою існування.

Проблема особистості – унікальна для сучасної філософії. Репрезентована в онтологічному, антропологічному ракурсі, вона виходить за межі жорсткої локалізації занадто одіозного наукового методу класичного природознавства, віри у всемогутність розуму, долає ускладнення тотального прогресу, непогрішність чітко прогнозованого, функціонального соціуму, в ім'я якого можна ставити на кін історії життя окремої особистості й цілого світу.

Творчість М. де Унамуно (1864–1936) як ніколи співзвучна проблемам сьогодення, болісним випробуванням цивілізації. Мислитель передбачив деякі розколи доби некласичного розуму, сформував унікальний ландшафт людського існування, налаштувавши його на конструктивну боротьбу за відвоювання національно-культурних цінностей. У більшості його філософських творів «Про пуризм» (1902), «Моя релігія та інші нариси» (1910), «Про трагічне відчуття життя у людей і народів» (1913) проблема розвитку особистості ґрунтувалася на запитах реального світу людини, досягши внутрішньої завершеності в межах поезії і драматургії.

Основну трагедію життя людини Унамуно вбачав не в тому, що вона існує, а у її безпорадності перед постійними змінами сенсів,

проектів, очікувань і водночас втрати нею реального підґрунтя смислових детермінант розвитку. Подібне утвердження думки має під собою належну основу. Конфлікт між реальним світом і особистістю неминучий, оскільки лишається неподоланим протиставлення вузлових корелятивів суцього – знання і віри.

Предтеча формування таких розмислів легко розпізнавана у деяких біографічних датах мислителя. Іспанія XIX століття, що виборювала свою незалежність, відроджувала духовний аристократизм попередньої літературної традиції. Філософії у цьому протиставленні відводилось належне місце. Таке спрямування думок здебільшого унаочнювало ситуацію духовної напруженості одного з європейських народів, що потерпав, у прямому сенсі слова, від зовнішніх атак інтелектуальних формоутворень діалектичного розуму.

М. де Унамуно зумів відстояти простір для екзистенціальної проблематики, блискуче поєднавши у власній творчості високу поезію, драматичний експеримент мовленнєвої культури та високий патріотизм з паростками духовного настрою часу – ситуацією невідворотної кризи експансіонізму раціонального методу доби великих очікувань і розчарувань. Принагідно зазначу, що в ранній період творчості його уяву полонила теоретична спадщина позитивістів першої хвилі, зокрема «Синтетична філософія» Г. Спенсера, що вплинула згодом на характер подальшої творчості. Подібний вибір такого напрямку пізнання природи набрав специфічного смислового навантаження, навіть певної смислової виразності, трансформувавшись у теорію цілісного, універсального знання, згідно з якою відбувається поступове сходження природи від гомогенного до гетерогенного стану самовизначення (а це демонструє близькість деяких теоретичних положень англійського емпіризму з автентичним знанням життя особи вже іншого, іспанського гатунку).

Внаслідок відтворення шаблів природничого знання, що ґрунтується на потужній доказовій базі, фактах, неупереджених оцінках, можливим став ореол майбутнього ідеалу розумової діяльності людства, базований на гідності інтелекту, свободі волі універсальної спільноти, котра сприймає пізнання законів природи, миттєво охоплюючи собою увесь світ, поліпшуючи умови життя більшості людей. Подібна характеристика безапеляційної віри в науковий прогрес стала на заваді багатьох розмислів представників

нерационального штибу. М. де Унамуно не був винятком з загальної справи, хоча щиро переконував себе в тому, що наука повинна стати синонімом справедливого життя суспільства.

Але доволі оптимістична думка вкотре відобразила болісні настрої цілої епохи прибічників раціоналістичної філософії і еквівок гегелівської системи. У ХХ столітті ситуація не кардинально, але частково змінюється з продовженням кризи загально-прийнятних методів дослідження, «повстанням» феноменології. І можна було б, звичайно, спробувати почути мелодію обертання новонародженого світу у зовсім іншій ціннісній варіації на тему, близьку до ідеї «вічного повернення» Фр. Ніцше, котрий передбачив настання ери надлюдини; але все набувало більш оптимістичного забарвлення, менш вражаючих кольорів експресивного життя. Безперечно, творчість М. де Унамуно укорінювалась у важкі випробування новітньої історії, в яких можна було побачити ідейну боротьбу представників «98-го року» П. Бароха, В. Інклана, координати символіко-сюрреалістичних пошуків Г. Лорки і С. Далі, формування болісного відчуття втрати Іспанією національної гідності, шовіністичний реванш фашистської ідеології. Наслідки тотальної кризи видозмінили інтонацію голосу, авторську позицію мислителя.

Тотальне розчарування в розумі як втіленні грандіозної ідеології відіграло вирішальну роль в переосмисленні попередньої теоретичної спадщини. З важкими втратами в своєму житті М. де Унамуно здобув істину страждаючи, а не завдяки інтелектуальному генію діалектики. Обстоюючи власну світоглядну позицію, він поступово відмовився від безособового образу науки, прагнучи здобути віру, постійно шукаючи виходу за межі повсякденної трагедії існування, осягти сферу трансцендентного.

Передчуття внутрішньої кризи змушувало його до переосмислення проблеми розвитку історії, її співвідношення з особистістю. У динаміці історичної реальності він убачав дві фундаментальні складові: зовнішню (власне історію певного народу) і внутрішню (прелюдію до визначення світу особи – її власну, вистраждану історію). На перший погляд, таке поєднання здавалося б зовсім несумісним, але запропонована інтерпретаційна практика мала свою внутрішню логіку, частково вирішуючи дилему між історичними подіями та індивідуальним «Я» людини. До класичного розуміння

історії належало все те, що становило її зовнішню поверхню, було підвладним пізнанню. На той час наука була неспроможна самостійно, вдаючись до класифікаційної схематики або формалізації минулого, проаналізувати істинні причини подій, що об'єднують та роз'єднують людей, зробити прийдешніми національно-культурні чинники розвитку, під час утворення нових політичних товариств. Справжнє історичне єство особистості – це її справжня пам'ять як невід'ємна частина екзистенції, що зумовлює ноуменальний характер життя, виступає трансцендентною щодо будь-якого субстрату, оглядовості предметної площини буття. Така зорієнтованість не спотворювалась зовнішнім осадом історичного минулого, а пересмислювалась від початку як вибір діяти до меж трагічного існування власного «Я» людини.

Названі елементи історії, зауважував мислитель, згуртовують людей в єдине ціле, відтворюючи більш придатну до життя тактику існування, оформлюючи душу народу, його мову і культурну поведінку. А власне сенс історичного процесу полягає в тому, щоб зовнішні події доповнювались внутрішньою історією духу, тобто справжньою реальністю страждаючої особи. Одним із утілень такої особи Унамуно вирішує обрати славетний образ Дон Кіхота. Божевільний рицар істини й правди протистоїть практичній користі зовнішнього світу. Реальну загрозу такій сміливій боротьбі становлять не «вітряки» (уявне, на феноменальному рівні неосяжне буття), а «велетні» (ноуменальні сутності), виразники спотвореної розумом дійсності, статичні фрагменти життя, незмінність зовнішнього буття предметів. З часом ця ідея дістає подальше уточнення у відомому філософському памфлеті «Життя Дон Кіхота і Санчо» (1905). М. де Унамуно послідовно вибудовує цілісний образ драматичної долі особистості, котра спромоглася протистояти грі так званих «джентльменів розуму». Результат духовного катарсису, обстоювана концепція «кіхотизму», як втілення величі істинного екзистенціального осягнення історії, проблем розвитку національного самоусвідомлення – вихід із полону загальноєвропейської кризи розуму. Зрештою виголошується відомий заклик до відвоювання та ісламізації («кохітизації») Європи, демонструється повернення втрачених цінностей і чеснот минулого. Адже історія не є механічним повторенням подій, а відтворенням внутрішнього світу людини, її гра-

ничних передчуттів у контексті співіснування з іншими людьми, настроями епохи, що зрештою зумовлює її розвиток як безносередньої реальності. Поруч з поняттям індивідуального досвіду історії у формі переживання минулого М. де Унамуно розглядає поняття загальнородового, мета-культурного. Відтак людина постає не зібранням абстрактних чинників, а символом вічного образу цілісного буття, відображенням цінностей усього людства [3].

Особистість трансформується в універсальну особу, котра володіє трагічним вибором у власному житті, пристрасною спрямованістю до меж віри, здатна реалізувати волю в досягненні ідеалів, наділена здатністю співпереживати за когось стороннього до неї. Індивід, позбавлений подібних властивостей, не є справжньою особистістю, тому що втілює в собі не реальний зміст буття, а приховані значення, половинчатість суцього і є байдужим суспільним нововведенням, отруєним гнітючим конформізмом.

У концепції М. де Унамуно центральне місце займає жага конкретно взятої особи до безсмертя, як наслідок її природної обмеженості. Тотальна реальність розглядається як результат творчого акту віри і волі індивіда. Збереження особистості після її фізичної смерті безпосередньо залежить від активного прагнення до вічного життя. У творі «Про трагічне відчуття життя у людей і народів» (1913), автор висловлює думку: «Я не стверджую, що безсмертя потрібне мені, як новий світ, або про те, що логіка не доводить нам його існування. Я виголошую, що безсмертя конче потрібне, незважаючи ні на що, чи я заслуговую на те або інше. Я кажу: все що відбувається довкола, не вдовольняє моїх потреб. Я жадаю безсмертя і плюю на все інше. Мені воно необхідне» [4, 15].

Ідея безсмертя тісно переплітається з шуканням Бога. Позиція узгоджується з екзистенціальною традицією католицизму. Бог-Христос або Дон Кіхот потрібні тільки тому, що їхня віра втілила прагнення діяти і стимулювати народження людського об'єднання. Хоча повсякчас Унамуно не вистачало всебічної віри. Він жадав, щоб саме вона стала для нього справжнім джерелом реальності. Рішуче заперечуючи офіційне християнство, з його особливою пристрасною догматикою, мислитель палко захищав світську освіту, відокремлення церкви від держави.

На його думку, людина здатна знайти себе не в культовій

обрядовості, а в поглибленому самоутвердженні. Тож уся його спадщина являла собою добровільну, сповнену безжального самоаналізу сповідь, яка стримувала суперечності розуму, діалектику духовних шукань, відносну цінність волі і віри. Філософ неодноразово підкреслює, що прагнення до людського щастя відіграє вирішальну роль у процесі перебудови особистості, а не суспільства. Поглиблюючи розвиток цієї проблематики, він використовував жанрову різноплановість поезії («Вірші» (1907), «Намісто з ліричних сонетів» (1911)), драми («Федра» (1921), «Медея» (1933), «Брат Хуан» (1934)), роману («Мир під час війни» (1897), «Кохання і педагогіка» (1912), «Туман» (1913), «Авель Санчес» (1917)), оповідання («Дзеркало смерті» (1913)), і навіть мандрівного есе («Землями Іспанії і Португалії» (1911)).

У більшості з названих творів особистість творчо втілює себе (якщо взагалі можливе будь-яке втілення), перебуваючи між світами мінливого буття речей і надчуттєвою реальністю. Під цими двома рівнями світобудови знаходиться інший – субстанціональний, де особа бачить немов у вісні себе саму й усіх інших. Наприклад, один із дійових персонажів твору «Туман», Августо Перес, болісно переживає кризу власного самовизначення, розрив між повсякденною реальністю і байдужою до його переживань предметною дійсністю, що є випробуванням автентичності власного сенсу. Але проєкція має зовсім інше смислове навантаження. Августо немов програє всі життєві тези, випробовуючи їх на собі. Як наслідок такого експерименту органічно-душевної властивості – кохання. Під впливом життя герой в уяві породжує Еухенію. Перш ніж закохатись, він вигадує її, намагаючись розгледіти в мінливій туманності речей, здогадатись про її присутність у життєвому плані. Сама сюжетна лінія роману відтворює дві проблеми буття: безсмертя і творчості. Вони тісно переплетені між собою, тому що насправді безсмертними і дійсними особистостями є образи, сформовані в уяві митця, письменника, а не сторонні життю прототипи. Августо Перес, Еухенія Домінго, Росаріто є більш реальними особистостями, ніж сам світ Прімо де Рівери, Гальдоса, Переді, Мендеса-і-Пеайо. Тому саме вигаданий герой – це ідея, укорінена в життєву проблематику безсмертя. Реальність особистості немов привид – з'являється і відразу ж щезає [6–7].

Невід'ємною складовою такого розташування є раціональне у вигляді вродженої ідеї-субстанції, що демонструє невиразність дійсності, відносний характер визначення ноуменального. Серед подій, голосів, імен, власних назв зникають «Я», окремі люди. Ніщо світу, поглинаючи перетворення емоційних протиположностей, обирає не здійснене, другорядну констатацію буття, де все є можливим, але не справжнім – існуючим і вигаданим водночас. Звідси стає зрозумілішим ставлення особи до мистецтва як прикрашання зовнішнього світу – трагедії втраченого сенсу вічності. У граничні миттєвості життя особа передчуває втрату власної автентичності, долає упережену логіку подій, намагаючись віднайти в трагічному характеру долі навіть щось комічне, сфантазувати подолання неминучої загибелі, інколи – вдатись до розбудови несумісних меж оцінювальних висловлювань.

Інший персонаж твору, Віктор Готі, щодо цього зауважує: «Головне в житті – вміти поєднувати слова з дійсністю, вигадки – з реальністю, правду – з кривдою, змінити мить безпорадної імлі. Якщо істина не залякує, не збиває з пантелику, то вона ні на що не здатна. Дитина сміється з трагедії, а стара людина плаче під час водевілю» [4, 90]. Буття людини, відповідно до цього, нагадує фатальну гру, очікування неможливого, навіть алогічну суперечку зі смертю, божевільне бажання бути живою істотою зі своїми пристрастями й поневір'яннями, а не річчю, предметом поновленої каламуті містичного «туману». Згодом усе це перетворюється на антонім мінливо-нестабільної реальності. Сам предметний світ безжальний до власних претензій і вимог особи. Тож трагедія життя набирає іншого забарвлення у момент, коли народжується усвідомлення втрати контролю над сущим як змінним дійством/гротескною виставою, поступово нагадуючи пробудження від сну одиночної людини. Роман чи інша форма художнього твору – виокремлюють нестабільні образи світу, простір можливого у модусі дійсного. Спонукальним до таких роздумів є запит сенсу всієї ієрархії буття людини, представлений фатальними «чому?» і «навіщо?»: «Звідки постала Еухенія? Вона має справжнє я чи витвір уяви? Бо, можливо, ми створили один одного: вона – мене, я – її? Або ціле утворюється одиночним явищем? Що ж таке створіння? Хто ти є, Орфею? Хто ж такий я насправді? Ніхто цього не розуміє. Можливо, це щось

інше, менш правдоподібне, або його взагалі ніколи не було. Інколи я навіть уявляв собі, що помер і довго блукав нічними вулицями міста, а люди мене не бачили» [4, 75-76].

Коли людина усамітнюється, замислюється над проблемою смерті, намагається відвернути погляд від майбутнього, від своєї мрії, їй відкривається жахлива безодня вічності, як безпорадного існування майбутнього, що символічно нагадує постійне повернення до минулого, того, що вже сталося колись. Речовий субстрат не є винятком, а сама природа тотально підкорюється внутрішньому оновленню, і так триває нескінченно. Люди ятрять свідомість, повільно знищують віру, жадаючи безіменного ніщо. Під покривом їхнього існування у зворотному напрямку тече інший потік життя: людина рухається від вчора до завтра, а від завтра – до дня вчорашнього. А доля, своєю чергою, всіх об'єднує і роз'єднує. Інколи до особи долинають інші «звуки», «сміслові інтонації» з потаємного світу дійсності, що становить серцевину її життя. Історія духу доповнює реальність, а думка програє, поступаючись власними інтересами новому твердженню: «Amo–ergo sum est» («Кохано – отже, я існую») [5–6].

Основною трагедією життя людини є неможливість вирішення конфлікту між знанням – вірою, дійсністю – уявним життям, простором самореалізації – смертю. Остання може бути подоланою певною мірою. Але гранична складність ситуації полягає у невідворотності того, що має поглинути, тотально знищити особистість. Адже навіть гарантоване очікування вічного життя врешті-решт не можна повністю вдовольнити. Поруч із особистістю – прірва, через яку дуже важко перестрибнути, керуючись тільки розсудковими аргументами. Ніщо, поглинаючи індивідуальну сутність людини, відзеркалює її власну байдужість до запитів сенсу життя, коли спостережуваною є втрата дії, співучасті.

Усупереч зникненню утворюється інша детермінація – самостійне, наполегливе здійснення бажань, мрій, кохання, як спротив смерті, тотальній деструкції ціннісних відношень. Збереження особистості після фізичної загибелі, залежне від активного потягу до власного і загальнолюдського безсмертя, невід'ємне від творчості [1].

Життя не визнає суворої правди логічного аналізу, постійно долаючи схематичні формули. Кожна конкретна людина існує реально,

якщо є загальна спільнота осіб. Все живе – ірраціональне, тоді як раціональне протистоїть життю. Конкретна людина, втілення онтологічного змісту, – нестабільна, цілісна і абсолютно індивідуальна істота. Її неможливо експлікувати з тієї чи іншої теоретичної дефініції. «Я» не підкорюється розуму, а повстає проти нього, перевершуючи будь-яку спробу раціоналізації [2]. Власні наміри людини, її афекти, передчуття народжуються раніше рефлексії. Філософські теорії вичерпують власний зміст, запізнюються внаслідок апостеріорності. Не розум створює для нас світ, а бажання жити. Інтелект лише крокує за волею.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Реале Д., Антисери Д.* История западной философии от истоков до наших дней. – СПб.: Пневма, 1997. – Т. 4. От романтизма до наших дней. – С.356–357.
2. *Унамуно М. де* Туман. Авель Санчес / Вальес-Инклан Р. дель Тиран Бандерас / Бароха П. Салакаин отважный. Вечера в Буэн-Региро. – М.: Художественная литература, 1973. – С.37–204.
3. *Унамуно М. де* Молитва атеиста // Западноевропейская поэзия XX века. – М.: Художественная литература, 1972. – С.326.
4. *Унамуно М. де* О трагическом чувстве жизни у людей и народов. Агония христианства. – К.: Символ, 1997. – С.25–30.
5. *Unamuno M.* Vita di dou Chisciotte e di Sancio. – Milano, 1961. – P.18–30.
6. *Unamuno M.* Del sentimento tragico della vita. – Milano, 1914. – P.70.
7. *Unamuno M.* L'agonia del Christianesimo. – Milano, 1946. – P.46–53.

Клочков І.В. Трагедія життя особистості у творчості М. де Унамуно.

Становлення історико-філософської спадщини Європи ХХ ст. не можливе без поступового визначення феномену життя, співвідношення теоретичного знання з природою особистості і її цілей. Специфічність, а також смислова неоднозначність онтологічного питання чітко демонструє визначення таких понять, як «філософія»

і «сучасний досвід». Саме з творчістю М. де Унамуно пов'язаний розквіт нового автентичного досвіду людини. Автор публікації акцентує увагу на висвітленні природи людини, понятті «особистість», з'ясовує шляхи формування іспанської національної традиції в контексті історії філософії.

У статті обстоюється теза про те, що існування особистості можливе з визначенням її буття як співвідношення між життям і смертю, волею і інтелектом, теорією і внутрішнім досвідом.

Ключові слова: світ, особистість, існування, розум, свідомість, досвід, культура, життя, безсмертя, трансцендентність, історія філософії.

Клочков И.В. Трагедия жизни личности в творчестве М. де Унамуно.

Становление историко-философского наследия Европы XX ст. не возможно без постепенного определения феномена жизни, соотношения теоретического знания с природой личности и ее целями. Специфичность, а также смысловая неоднозначность онтологического вопроса рациональной теологии четко демонстрируют определения таких понятий, как «философия» и «современный опыт». Именно с творчеством М. де Унамуно связан расцвет нового аутентичного опыта человека. Автор публикации акцентирует внимание на освещении феномена природы человека, понятия «личность», выясняет пути формирования испанской национальной традиции в контексте истории философии.

В статье защищается тезис о том, что существование личности возможно с определением ее бытия как соотношения между жизнью и смертью, волей и интеллектом, историей и внутренним опытом.

Ключевые слова: мир, личность, существование, разум, сознание, опыт, культура, жизнь, бессмертие, трансцендентность, история философии.

Klochkov I.V. Person life tragedy in a M. de Unamuno study's.

The development of the history to philosophy treasure of the Europe XX century is an impossible without gradually distinction problem deals with notion person, his existence, self and life goals. As a specifically, and also essential non background forms is qualify ontological questions

clearance demonstrating meanings phenomenon of modern philosophy and essential experience. Is estate with M. de Unamuno creative works dealing dawn new clearance concepts based human upon cultural and social foundations for the transformation life values, projects. The author of scientific publication depicted much profoundly problems and consist attention on such as a human existence, notion «personality», elucidate ways Spanish tradition in a history of philosophy context.

In the article protected thesis about personality existence and establishment specific form that describe necessary dealing with his ontological position between life & die, will & intellect, history & intrinsic experience.

Key words: world, person, existence, mind, consciousness, experience, culture, life, immortality, transcendental, history of philosophy.